

VAMPIRI U KORČULANSKOM SELU ŽRNOVO: TRAGOM JEDNOG ARHIVSKOG SPISA IZ XVIII. STOLJEĆA

VAMPIRES IN THE VILLAGE ŽRNOVO ON THE ISLAND OF KORČULA: FOLLOWING AN ARCHIVAL DOCUMENT FROM THE 18th CENTURY

Lovorka Čoralić*, Željko Dugac**, Sani Sardelić***

SUMMARY

The main interest of this essay is the analysis of the document from the State Archive in Venice (file: Capi del Consiglio de' Dieci: Lettere di Rettori e di altre cariche) which is connected with the episode from 1748 when the inhabitants of the village Žrnovo on the island of Korčula in Croatia opened tombs on the local cemetery in the fear of the vampires treating. This essay try to show some social circumstances connected with this event as well as a local vernacular tradition concerning superstitions.

Keywords: Korčula, Žrnovo, Venice, vampires, 18th century

UVOD

Začuđujuće je kako su neke priče uvijek zanimljive, kako im novo vrijeme, novi ukus, novo shvaćanje svijeta ne može ništa te uvijek plijene pažnju i nalaze one koji ih rado čitaju, slušaju, gledaju. Jedna od takvih je

* Hrvatski institut za povijest, Zagreb.

** Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavoda za povijest i filozofiju znanosti, Odsjek za povijest medicinskih znanosti, Zagreb.

*** Gradski muzej Korčula.

Adresa za dopisivanje: Prof. dr. sc. Željko Dugac, HAZU, Gundulićeva 24, HR - 10000 Zagreb, e-mail: dugac@hazu.hr

zasigurno priča o vampirima. Nije joj trebalo dugo da od početka svoga pohoda Europom, u prvim desetljećima XVIII. stoljeća, izazove pravu senzaciju, čak bi mogli reći i svojevrsnu opsesiju. Vrijeme je to kada novo-kolonizirana područja istočnog Balkana dolaze pod vlast Habsburga koji se tu susreću s čudnim pojavama – iskapanja mrtvaca iz grobnica te unakazivanja trupla pod izlikom da je riječ o vampirima¹, bićima koja piju krv, uznemiruju ljude, siju smrt, spolno opće sa ženama i čine druga sramna djela. Naravno da su svjedočenja o takvim pojavama munjevito jurnula Europom i izazvala pravu euforiju.² No iako su se vlasti Monarhije trudile radikalnim mjerama utrnuti navade lokalnog stanovništva, priča je ostala i dalje primamljiva. Popularnost joj nije jenjavala ni u stoljeću koje je slijedilo. Baš su se tada novi književni žanrovi potrudili uvući je u zanimljive romane, kao lord Bayron i John William Polidori koji su vampire uveli u književnost, pa Bram Stoker, otac Drakule.³ Ni tu nije bio kraj, štoviše, u XX. je stoljeću riječ iskočila s papira i pretopila se u filmsku vrpcu koja je sažela dvije fatalne privlačnosti – onu pokretnih slika i onu o vampiru, besmrtnom stvorenju za kojeg su se pisci XIX. stoljeća potrudili da odbaci izgled neraspadnute i napuhane ljudske lešine, dlakave i odvratne, kako su je vidjeli balkanski seljaci, i zaodjene je u fino crno odijelo aristokratskog gospodina koji je još uz to tako opako seksi.⁴ Taj privlačni i seksi vampir caruje i danas i novi se nastavci novih priča o vampirima neprestano pišu, snimaju i predstavljaju publici.⁵ Današnja opčinjenost ne zabrinjava vlast,

¹ Većina se istraživača slaže da riječ vampir potječe od staroslavenske riječi *upir* (u hrvatskom se jeziku prema *Akademijinu* rječniku koristila i riječ *upirina*), no ima i onih koji smatraju da je riječ vampir grčkog, turskog ili mađarskog podrijetla. (Više u: Wilson K.M. The history of word Vampire. U: Dundes A, ur. The Vampire. Madison: The University of Wisconsin Press; 1998, 3-11.) Na našem se području za biće koje ima određene karakteristike vampira u izvorima i usmenoj predaji često koriste i nazivi *vukodlak*, *pomoritat*, *tenac*, *mora* itd. *Akademijin* rječnik veže riječ *vampir* uz riječ *vukodlak* kojeg pak definira kao *čovjeka koji nakon smrti obilazi*. Isti izvor navodi da on *dolazi k svojoj ženi, osobito ako je lijepa i mlada, i spava s njom*. Iz tog se čina rađa dijete bez kostiju. (Musulin S, Pavešić S, ur. Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika. Zagreb: JAZU; 1973-1974, 622.) U ovome se radu koristi naziv *vampir* budući da izvorni arhivski dokument, koji mu je podloga, koristi upravo tu riječ.

² Podrobnije u: Hamberger K. Mortuus non mordet. Dokumente zum Vampirismus 1689-1791. Vien: Turia and Kant; 1992.

³ O toj temi više u: Freyling C. Vampyres: Lord Byron to Count Dracula. London: Faber and Faber; 1992.

⁴ Cathrine Deneuve i David Bowie u filmu *Glad za kralju* (*The Hunger*) toj su slici vampira dali 1983. potpun doprinos.

⁵ *Buffy, ubojica vampira* (*Buffy the Vampire Slayer*) zasigurno je serija koja na tako drastičan način svjedoči o transformacijama odnosa do vampira u našem društvu koje parodira vampire i njihovu pojavnost, a s druge strane aktualna filmska saga *Pomrčina* (*Eclipse*) ili u SAD-u trenutačno popularan serijal *True Blood* odaju i dalje prisutnu opčinjenost vampirima i njihovom seksualnom privlačnošću.

ne izaziva neke pravne posljedice, kako je to bilo u danima kada je vampirska priča krenula Europom, današnji su vampiri državi dobri, jednostavno mužu milijune i nose dobar porez. A kako je to bilo polovicom XVIII. stoljeća i u čemu je tada bio problem, otkriva arhivski spis pohranjen u Državnom arhivu u Mlecima (*Archivio di Stato di Venezia*).

Mletačka pismohrana sadrži “more” gradiva za povijest hrvatskoga Jadrana od srednjega vijeka do najnovijeg vremena. Zbirke i fondovi mletačkih državnih magistratura poput Senata, Vijeća desetorice, državnih inkvizitora, ureda specijaliziranih nadležnosti i ovlasti (od pomorstva i vojske do poljoprivrede, trgovine, carina, zdravstva i pograničnih pitanja), zatim spisi mletačkih crkvenih ustanova (crkava, samostana, bratovština, ubožnica) te spisi mletačkih bilježnika, za hrvatske su povjesničare posebno dragocjeni za razdoblje kada se pretežit dio istočnojadranske obale nalazio u sastavu Mletačke Republike.

Fond u kojem su se skrili vampiri naziva se *Capì del Consiglio de' Dieci: Lettere di Rettori e di altre cariche* (skraćeno se navodi i kao *Consiglio dei Dieci: Lettere Rettori ai Capì*, dalje: *Consiglio dei Dieci: Lettere Rettori*) i sadrži izvješća, molbe, pisma i druge vrste dopisa što su ih predstavnici mletačke vlasti (rektori, providuri, načelnici, knezovi, kapetani, kaštelani, rizničari), ali i same gradske komune uputili mletačkoj magistraturi *Consiglio dei Dieci*, odnosno njezinu tročlanom izvršnom povjerenstvu (*Capì del Consiglio dei Dieci*).⁶

⁶ Vijeće desetorice (*Consiglio dei Dieci*) zasigurno je jedna od najvažnijih ustanova vlasti u povijesti Republike Svetoga Marka. Osnovano je odredbom Velikoga vijeća 1310. s ciljem kažnjavanja sudionika urote Baiamonte Tjepola te kako bi se ubuduće spriječili svi slični pokušaji nasilne promjene sustava vlasti. U ovlasti Vijeća desetorice pripadalo je i prikupljanje izvješća od strane predstavnika mletačke vlasti diljem mletačkog dominija kako *terraferme*, tako i prekomorskih posjeda. S vremenom je, u skladu sa sve širim ovlastima, Vijeće desetorice preraslo u središnje državno tijelo, s nastojanjem da u cijelosti ograniči vlast i utjecaj ostalih državnih magistratura, pa čak i samoga dužda. Detaljnije o Vijeću desetorice usporedi: Macchi M. *Storia del Consiglio dei Dieci*, sv. I.–II. Genova: G. Daelli e C.; 1864.; Da Mosto A. *L'Archivio di Stato di Venezia*, sv. I. Roma: Biblioteca dell'Arte; 1937, 52-60.; Ćoralić L. *Venecija: Kraljica mora s lagunarnih sprudova* (Povijest Mletačke Republike). Samobor: Meridijani; 2004, 80-1. Za područje hrvatskog uzorja u tom su fondu pohranjeni spisi koji se odnose na gradove u Istri (Labin, Dvigrad, Novigrad, Vodnjan, Grožnjan, Sveti Lovreč, Motovun, Poreč, Pazin, Pula, Oprtalj, Rašpor, Rovinj, Umag i Bale), Dalmaciji (Cres, Osor, Krk, Rab, Pag, Nin, Zadar, Šibenik, Trogir, Split, Klis, Knin, Makarska, Omiš, Sinj, Brač, Hvar, Korčula, Imotski) i u Boki kotorskoj, odnosno Mletačkoj Albaniji (Herceg-Novi, Kotor, Budva, Bar i Ulcinj) Za gradivo koje se odnosi na dio Mletačke Albanije (na gradove Herceg-Novi, Budvu, Bar i Ulcinj) više u knjizi *Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije*, sv. I. (Pisma i poruke rektora Bara, Ulcinja, Budve i Herceg-Novog), prepisali i uredili Ćoralić L, Karbić D. *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. LV. Zagreb: HAZU; 2009.

O PRVIM VIJESTIMA O VAMPIRIMA

Iako se bilješke o pojavama vezanim uz vampire javljaju i prije, primjerice Valvasor polovicom XVII. stoljeća navodi bilješku o svojevrsnom vampirskom biću iz sela Kringe u Istri, prava navala vijesti o vjerovanjima u vampire zaredala se s područja Srbije, Transilvanije i Moldavije u prvoj polovici XVIII. stoljeća.⁷ Tako istraživači povijesti ove pojave navode nekoliko primjera, prije svega slučaj Petra Plogojovića (1725.) iz sela Kisiljeva u Srbiji čijoj je ekshumaciji trupla prisustvovao i carski službenik i potom dao izvješće, o čemu će poslije biti više riječi. Tu je i primjer Arnolda (Arnod, Arnald) Paula (1730.), hajduka iz Srbije koji se povampirio, te brojni drugi.⁸ Naš Baltazar Adam Krčelić u svojim *Annuama*, koje započinje pisati 1748. godine, navodi primjer vampira iz Pataka. I dok drugi izvori iz toga doba prije svega ističu strašne, smrtne posljedice vampirskog pohoda, Krčelić se bavi vampirskom seksualnošću. Tako navodi da se vampiri *sa ženama spajaju i vrše spolni čin*. Sukladno tome, taj je patački vampir dolazio svojoj udovici i nad njom obavljao spolni čin i to, kako kaže Krčelić, *s više snage nego kad je bio živ*, što svakako potvrđuje tu, do danas prisutnu, nerazdvojnu vezu vampira i seksa.⁹

Za područje Jadrana osobito se ističe istraživanje Irene Benyovsky o vjerovanjima u vampire u dubrovačkim selima u XVIII. stoljeću.¹⁰ Benyovski navodi i različite primjere vjerovanja u vampirolika bića u našim krajevima od srednjeg vijeka nadalje. Najzanimljiviji su primjeri

⁷ Različita "vampirski" bića poznata su još od antičkih vremena, a i različite druge kulture (Kina, Indonezija, Filipini itd.) sadrže priče o bićima koji uznemiruju ljude i hrane se njihovom krvlju. Više o tome u: Dundes A. *The Vampire*. Madison: The University of Wisconsin Press; 1998.; Barber P. *Vampires, Burial and Death*. New Haven and London: Yale University Press; 1988.

⁸ Wright D. *Vampires and Vampirism*. London: William Rider and son; 1924, 95-108. Arnod, Arnald ili kako već koji izvor spominje, uz Plogojevića je jedan od najcitiranijih vampira. Tako se spominje i u drugoj svesci znamenite povijesti magije dr. Josepha Ennemosera iz 1854. godine. (Ennemoser J. *History of magic*, vol. II. London: Henry G. Bohn; 1854, 480-1.)

⁹ Krčelić B. A. *Annuae ili historija 1748-1767*. Zagreb: JAZU; 1952, 526. O tome više i u: Grmek M. D. Krčelićevi podaci o bolestima i medicini u Hrvatskoj u XVIII. stoljeću. *Liječnički vjesnik* 1959;81,3-4: 213-19.

¹⁰ U članku pod nazivom *Vampiri u dubrovačkim selima u 18. stoljeću* Irena Benyovsky donosi iscrpan prikaz tog fenomena te vezanih vjerovanja u vukodlake, štrige i more te ih uspoređuje s pojedinim europskim primjerima. (Benyovsky I. *Vampiri u dubrovačkim selima 18. stoljeća*. *Otium* 1996;4,1-2: 118-30.) Benyovski se poziva i na vrlo zanimljivo (iako poprilično hungarocentrično) poglavlje Gabora Klaniczaya *The Decline of Witches and the Rise of Vampires under the Eighteenth-Century Habsburg Monarchy* u kojem autor dovodi u vezu smanjenje vjerovanja u vještice i porast vjerovanja u vampire u Europi XVIII. stoljeća, koje je objavljeno u knjizi istog autora: Klaniczay G. *The Uses of Supernatural Power. The Transformation of Popular Religion in Medieval and Early-Modern Europe*. Budapest: CEU Polity Press; 1990, 168-238.

procesa iz dubrovačkih sela iz 1713., 1722. i 1723. godine, koji se nalaze među kaznenim spisima isprava te akti XVIII. stoljeća Dubrovačkog arhiva. Ono što je svim slučajevima zajedničko i što nas vezuje i uz korčulanski slučaj jest to što se otvaraju grobovi u potrazi za vampirom (vukodlakom). Razlog je obično taj što bi se seljani uplašili neke pojave koju su vezali uz to nadnaravno biće koje izaziva strah, bolest (najčešće iznenadnu smrt ili kugu) te prisiljava na seksualni čin.¹¹

CARICA, DUŽD I REPUBLIKA – SVI PROTIV VAMPIRA

Benyovsky u svojim istraživanjima vampira u dubrovačkim selima jasno navodi kako su pojedini seljaci bili procesuirani od svjetovnih vlasti budući da su skrnavili grobnice. Svojevoljnost seljaka, potaknuta blagonaklonošću tamošnjih svećenika, da otvaraju grobove i izivljavaju se na truplima nije bila svjetovnoj vlasti po volji. Benyovski navodi i kako je stav svjetovnih vlasti bio općenito racionalniji od crkvenih te se zalagao za borbu protiv praznovjerja. Zapravo, narodnim je vjerovanjima podlijegalo niže svećenstvo, dok je više svećenstvo osporavalo narodna praznovjerja. U XVIII. se stoljeću događaju i pomaci u društvu kojima se praznovjerje stavlja u drugi kontekst te se zastupa racionalnije razmišljanje koje kritički gleda na različita narodna vjerovanja i u puku popularne običaje te skreće pozornost na javnozdravstvene probleme. Naš korčulanski primjer ima sličnu problematiku. No prije nego što prijedemo na to, vratit ćemo se nakratko na primjer Petra Plogojovića iz sela Kisiljeva u Srbiji koji je ušao u sve povijesti vampirizma u Europi.¹²

Habsburška se vojna i civilna vlast na novokoloniziranim područjima istočnog Balkana susrela s pojavom koju je u maniri dobre administracije željela istražiti i zabilježiti.¹³ Tako službeni carski predstavnik odlazi u selo Kisiljevo da bi bio prisutan pri ekshumaciji trupla (i potom njegova “ubijanja”). Za navedenog su vampira tamošnji seljani tvrdili kako se pojavljivao u selu, između ostalog i svojoj supruzi, te je nakon njegova pohoda sisanja krvi u selu umrlo devetero ljudi. Nakon što su otvorili grob i pre-

¹¹ Nakon što bi se grob otvorio, tijelo se pokojnika probijalo glogovim kolcem, a katkad su mu se i rezale tzv. žile ispod koljena ili se zatrpavao vapnom. (Više u: Benyovsky, 1996.)

¹² Više u: Summers M. *The Vampire in Europe*. London: Kagan Paul. Trench, Trubner and Co; 1929, 132-56.; Barber, 1988, 5-9.)

¹³ Više o sličnim običajima na habsburškim područjima u: Nowosadtko J. *Der “Vampyrus Serviensis” und sein Habitat: Impressionen von der österreichischen Militärgrenze, Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit* 2004;8,2:151-67.

gledali tijelo, ustanovili su da je ono svježije, da mu raste kosa, brada i nokti, da ima svježiju novu kožu te da mu je u ustima krv koju je, kako se vjerovalo, posisao iz ljudi. Ujedno je pri probadanju iz njega potekla svježija krv. Bili su vidljivi i "divlji" znakovi, očito je riječ o penisu u erekciji.¹⁴ Impresioniran onim što je vidio, carski je izaslanik očito podlegao sveopćoj predrasudi pa u službenom izvješću navodi i ono što racionalnim razmišljanjem nije mogao sam ustanoviti. Primjerice da je rasla kosa, brada i nokti, ne znajući kakvu je frizuru imao Plogojević prije no što je umro. Izaslanik bilježi i sve ono što će poslije hladni razum bečkog dvora osporiti. A taj je razum vodio Gerard van Swieten, jedan od najvećih medicinskih umova toga doba.¹⁵ Swieten se svim svojim umom i svom snagom uključio u kampanju protiv magije i praznovjerja, želeći putem znanja i logičnog rasuđivanja pobiti praznovjerce. Smatrao je da je praznovjerje ne samo neprijatelj filozofa, već svakog inteligentnog čovjeka. Swieten iznosi jasna medicinska saznanja prema kojima tijelo nakon smrti još određeni dio vremena, često i više tjedana, sadržava tjelesne tekućine u likvidnoj formi, a jednako tako ističe kako znanstvene postavke dokazuju kako zbog određenih kemijskih reakcija te nedostatka zraka tijelo može biti konzervirano i više mjeseci pa čak i godina. Za njega su svi slučajevi vampirizma plod čistog neznanja i odraz primitivnog razmišljanja nadahnutog narodnim pričama. Nedostatak obrazovanja bio je ključan čimbenik u tom slučaju i Swieten je taj problem postavio pred carica kao problem koji se ne tiče nadnaravnog, već zakonskih normi. Doba je to Voltairea i Rousseaua, kada glas racija nije više mogao biti odbijen, te carica izdaje poseban zakonski akt protiv vampirizma, odnosno protiv otvaranja grobnica i unakazivanja trupala mrtvaca.¹⁶ Stav mletačkih administratora nije se u tom pogledu razlikovao od caričinog, a kao što se vidi i iz dubrovačkih primjera, niti od stava Republike. Ekshumacija trupala bilo je kažnjivo djelo i seljaci su poradi toga odgovarali.

¹⁴ Summers, 1929, 132-56.; Barber, 1988, 5-9. Podrobnije u: Hamberger, 1992.

¹⁵ Gerard van Swieten (1700.–1772.), liječnik carice Marije Terezije, ali i njezin savjetnik. Jedan od najznačajnijih liječnika XVIII. stoljeća, učenik slavnog Hermana Borhaweaa, oca kliničke medicine. Van Swieten bio je reformator cjelokupne zdravstvene službe i medicinske nastave u Monarhiji i jedan od pokretača zdravstveno-prosvjetiteljskog pokreta, oštro se suprotstavljajući praznovjerju. (Više u: Brechka F.T. Gerard van Swieten and his world 1700-1772. The Hague: Martinus Nijhoff, 1970.; Hamberger, 1992.) Njegov učenik Ivan Krstitelj Lalangu postaje prvi liječnik zdravstveni prosvjetitelj u Hrvatskoj te izdaje zdravstveno-prosvjetna djela namijenjena seoskom stanovništvu. (Više u: Dugac Ž. Jean Baptiste Lalangu and the beginnings of the health enlightenment in Croatia. U: Widder R, ur. Mogersdorf. Eisenstand: Amt der Burgenlandschen Landesregierung; 2007, 40-4.)

¹⁶ Brechka, 1970.; Hamberger, 1992.

KORČULANSKI SLUČAJ

Gradivo koje se odnosi na grad Korčulu i korčulansku komunu sadržano je u svežnju (busti) 277 (fol. 222–336) rečenog arhivskog fonda. Obuhvaća malo više od pedeset dokumenata, a obuhvaća vremensko razdoblje od 1518. do 1795. godine. Većina su dokumenata dopisi i izvješća koje korčulanski načelnici (*comes, conte*) upućuju Vijeću desetorice i (u nekoliko primjera) izravno mletačkom duždu. Unutar pojedinih spisa često su – u obliku priloga glavnom dokumentu – umetnuti i spisi koji detaljnije razrađuju problematiku koja je središnja tema dopisa mletačkoj središnjici. Nositelji takvih popratnih spisa često su crkvene osobe (biskup, lokalni kler), predstavnici gradskih pučana ili patricijata, kao i privatne osobe. U sklopu popratnih spisa katkad se bilježe i prijepisi originalnih dokumenata, najčešće isprava (npr. duždeve dukale) kojima se dodatno argumentira osnovni spis. Sadržaj spisa koji se odnose na grad i komunu Korčula, obuhvaća raznoliku problematiku iz funkcioniranja državne i gradske uprave, gospodarstva i crkvenog života. Primjerice, dio dokumenata odnosi se na izbor općinskih dužnosnika (pisara, rizničara, općinskog kancelara) i na nepravilnosti koje su se događale u vezi s tom procedurom, dio spisa odgovori su Vijeću desetorice na već otprije prispjele obavijesti upućene iz Mletaka, dočim se dio prepiske bavi stanjem naoružanja u gradu i komuni, javnim gradnjama i opskrbom žita. Česta problematika korespondencije između korčulanskih načelnika i središnjice u gradu na lagunama odnosi se na obveze korčulanske komune prema glavnom gradu *Serenissime*, na slanje poslanika-oratora komune u Mletke i na nadzor kretanja ratnih lađa koje prolaze kroz korčulansku luku. Budući da je Vijeće desetorice bilo nadležno za rješavanje cijelog spektra pitanja unutarnje sigurnosti na sveukupnom području mletačkog dominija, korčulanski su načelnici njemu upravljali spise u vezi s pokretanjem istražnih procesa zbog najrazličitijih primjera kriminalnih radnji, a vrlo su česti i dopisi u kojima se od središnjice traži očitovanje u vezi s uključivanjem crkvenih osoba (najčešće lokalnih župnika) u proces (kao svjedoka, ali katkad i kao optuženih).¹⁷

¹⁷ Svi ti spisi dragocjeno su vrelo o svekolikim onodobnim razvojnim sastavnicama grada i otoka Korčule te njihova raščlamba i prezentacija predstavlja važno dodatno saznanje o povijesti toga kraja u ranome novom vijeku. O povijesti Korčule u razdoblju ranoga novog vijeka usporedi neka djela i radove: Gjivoje M. Otok Korčula, Zagreb: vlastita naklada; 1969.; Foretić V. Presjeci kroz prošlost Korčule, urednik Marinko Gjivoje. Zbornik otoka Korčule, sv. 2. Zagreb: KPD "Bratska sloga" Žrnovo – KPD "Cnomiri" Čara; 1972, 25.-71.; Fazanić A. Neki podaci o stanovnicima grada Korčule iz župskih matičnih knjiga od XV. do XIX. stoljeća. *Croatica christiana periodica* 1990;14,26: 55-61.; Banićević B. Korčulanska biskupija (1300.–1830.): prilog poznavanju povijesti

RAŠČLAMBA SPISA

Središnja je tema ovog priloga spis nevelika opsega datiran 24. lipnja 1748., koji Vijeću desetorice upućuje tadašnji upravitelj (načelnik i providur: *Conte Proveditor*) korčulanske komune Girolamo Bragadin (Bragadeno).¹⁸

Dopis providura Bragadina započinje obaviješću da je 8. istoga mjeseca na korčulanskom sudu zaprimljena vijest o događaju u selu Žrnovo (*Villa di Xernoua*), naselju *di questa Giurisdizione*. Ondje su se 16. svibnja iste godine neki mještani – *uvjereni u iluziju sotonskog djelovanja* – noću uputili na seosko groblje, smješteno u žrnovskom zaseoku Postrana, pored grobišne kapelice Sv. Vida.¹⁹ Seljaci su se, *prema krivome uvjerenju*, nadali da će ondje pronaći vampire (*falsa credenza si lusingauano di trouar Vampirii*) te su željeli otvoriti neke od tamošnjih grobova i probosti pronađene *zloduhe* željeznim kopljem, odnosno helebardom (*un'asta di ferro, o sia allabarda*), a sve kako bi potencijalne vampire spriječili u daljnjem uznemiravanju seljaka u tome korčulanskom selu.

Držeći kako protiv toga čina, koji izravno vrijeđa *Svetu vjeru i Vjerovanje*, treba žurno i učinkovito djelovati, Bragadin je uzeo službeni iskaz žrnovskog seoskog opunomoćenika (prokuratora) Marina Radovanovića. Potonji je potvrdio istinitost događaja, napominjući kako je helebarda (oruđe kojim se pokušalo oskvrnuti grobove) pronađena na groblju i potom pohranjena u kući tamošnjeg župnika, don Antuna Tvrdeića (*Antonio Tuerdeich Curato della Villa*), koji je sa svoje strane Radovanoviću iznio optužbe na račun dijela svojih župljana, posebno napominjući da su u tim, za Crkvu sablažnjivim događanjima, sudjelovali Antun Skokandić Jakovljević, Antun Laus Markov, Nikola Didović Ivanov i Ivan Dešević.

Temeljem tih iskaza korčulanski je providur naredio da se obavi uvid u oskrnavljene grobove i leševe probijene oružjem, a uz nazočnost gradskog liječnika (*Chirurgo*) i predstavnika ureda za zdravstvo (*deputato alla Sanità*). Da bi se uvid obavio prema svim propisima, liječnik je propisao da se tom prigodom primijene određena preventivna sredstva (*presseruatiui e proffumi*). Tijekom uvida na licu mjesta istražitelji su pronašli dva groba

Korčulanske biskupije u povodu 700. obljetnice njezina utemeljenja, Split: Crkva u svijetu; 2003. Usporedi i brojne priloge objavljene u časopisu Godišnjak grada Korčule, sv. 1. 1996. – 12. 2007.

¹⁸ Archivio di Stato di Venezia, Consiglio dei Dieci: Lettere Rettori, b. 277., fol. 300, p. 1-4.

¹⁹ Grobišna crkva Sv. Vida jedna je od najstarijih u Žrnovu (XIII. stoljeće). Podrobnije vidi: Gijvoje, 1969, 338.; Banićević B. Imena župa na otoku Korčuli, Korčula: Župni ured; 1989, 254-6.

Ulaz u žrnovsko groblje s kapelom sv. Vida

The entrance of the cemetery in Žrnovo with a St. Vitus chapel

koji su bili otvoreni, ali se nije moglo uočiti nikakvo konkretno oskvrnuće pokojnika jer se radilo o *skeletima koji su se s vremenom pretvorili u kosti*.

Grobovi su potom zatvoreni, a korčulanski upravitelj je odlučio – držeći da je riječ o ozbiljnom incidentu – pokrenuti detaljniju istragu. Pokretanju istrage pridonijela su i dva iskaza svjedoka pod zakletvom koji su potvrdili da se 16. svibnja na žrnovskom groblju zbilo oskvrnuće grobova. Uz spomenuta četiri seljaka, ondje su bili nazočni i Žrnovljani Dominik Radovanović, Ivan Grbin, Matija Grbin, Jakov Kuspilić (*Cuspilich*), Krsto Grbin, Nikola Šegedin (*Segedin*), Antun Curać (*Zurach*) i Jerko Didović. Oni su – u trenutku kada su vidjeli leševe – odustali od *svakog daljnjeg eksperimenta* i napustili groblje.

Želeći istragu po svim propisima privesti kraju, Girolamo Bragadin odlučio je ispitati – kao jednog od vrlo važnih svjedoka – župnika Antuna Tvrdeića, a s *ciljem razrješenja istine oko pronađene helebarde*.

Nije nam poznato kako je okončana istraga u vezi sa žrnovskim *vampirama*. Na poleđini dokumenta (*a tergo*) nalazi se kratka bilješka (uobičajena u ovoj vrsti dokumenata) iz koje saznajemo da su podaci o ovom slučaju upućeni generalnom providuru Dalmacije. Završna napomena datirana

je na 26. rujna 1749. i iz njezina kratka sadržaja doznajemo da je odlukom mletačkih vlasti (od 19. srpnja 1748.) ukinuto donošenje nekih drugih odredaba, odnosno postupaka u vezi s cijelim slučajem. Kako u navedenim bilješkama ne nalazimo podatak da je mletačko Vijeće desetorice ili neka druga državna magistratura odobrila ispitivanje crkvene osobe (zbog čega je spis poslan u Mletke), možemo s nemalom sigurnošću pretpostaviti da su predstavnici mletačke vlasti ovaj slučaj držali manje važnim (kakvi su, uostalom, bili i brojni drugi *slučajevi* na otoku Korčuli, marginalni na razini cjelokupne mletačke države) te je njegovo rješavanje prebačeno na razinu pokrajinskih odnosno komunalnih vlasti.

ŽIVUĆE PRIČE

U Žrnovu se i danas vjeruje u vampire i druga nadnaravna bića. U razgovoru sa starijim ljudima zapaža se čitav niz različitih bića i pojava o kojima kazivači vrlo živo pripovijedaju. Kako kaže jedna kazivačica: *To je u staro doba, ja ne mogu to ti sad tebi reć kako je bilo jer ja san rojena u preokretu staroga doba i sad novoga doba.*²⁰ Ipak nakon tog uvodnog ograđivanja od teme iznosi mnoštvo priča i vjerovanja. Kao i na ostalim jadranskim područjima od Istre na sjeveru pa prema jugu, kazivači najviše pričaju o *šringama*²¹, *pomoritadu*²², *vilama*²³ i *tencima*²⁴. U takvom prihvaćanju mit-skih pojava kao svojevrsne realnosti, nije teško zamisliti kako je poduzetna skupina ozbiljnih, zrelih muškaraca bila u stanju osmisliti i provesti u djelo pothvat o kojem svjedoči nađeni dokument u Mlecima, i to u uvjerenju kako time upravo štite svoju zajednicu i kako se ta ista skupina nije libila upotrijebiti i ono što je bilo zabranjeno – oružje. Iako kazivači nisu izravno spominjali rečeni događaj, stječe se dojam kako takav “obračun” s tencima nije bio izolirani slučaj. Današnji Korčulani pričaju i o triku po kojem su ljudi znali ustaje li neki mrtvac iz groba. Na grobnu bi ploču stavljali kuglice, najčešće malene okrugle bademe, pa ako ih ujutro ne bi našli, to bi značilo da mrtvac ustaje iz groba.²⁵

²⁰ Kazivač: Marija Jeričević Čompo, Žrnovo, otok Korčula, srpanj 2009.

²¹ Zanimljivo je da kazivači s Korčule na pitanje što su to štrige odgovaraju da su to *one koje nemaju stidnih dlaka*. Dakle, i tu se vidi određena povezanost sa spolnošću.

²² *Pomoritad* – ni živ ni mrtav. Oni koji uznemiravaju žive, siju strah i vade srca iz tijela živih. Zanimljivo je spomenuti da taj motiv nije bio inspirativan samo lokalno, već je preko djela Cvjete Job ušao i u povijest hrvatske ilustracije.

²³ Zavile kažu da su: *judi virovali i strašili se*. Dakle i vile izazivaju strah.

²⁴ Prema korčulanskim kazivačima: *Tenac, to su bili mrtvi koji su hodali*.

²⁵ Kazivači: Dinko Jeričević Cive, Marin Šale Bavo, Žrnovo, otok Korčula, srpanj 2009.

U tom su se kraju zadržale i priče koje se ponavljaju u sličnim verzijama po cijelom Jadranu, o mrtvacu koji je hodao noću. Tako kazivači pripovijedaju: *Hodao je neki mrtvac i došao je po nekog (čovjeka) da uzme bodež i da ide s njim. I hodali su; bili su na trinaest ili četrnaest mjesta. Bodežom bi (čovjek) ubadao kroz vrat i izvlačio srca ljudi. Bilo je (sakupljeno) četrnaest srca kad su došli u Sv. Vid (žrnovsko groblje). Oni kojima je srce uzeto bili su, naravno, umrli. To je bila pomoritad. U Sv. Vidu su prebrojali srca i jedno je nedostajalo, nije ih bilo nego trinaest. Pomoritad i čovjek su se počeli svađati kako jedno nedostaje. (Uto) zakukurikne kokot. To sve spasi. Čovjek s tim srcem pođe i otkine ga na komadiće i vrati svakome i opet svi ožive. Eto, to je bila pomoritad. Bodežom su vadili srca kroz vrat.*²⁶ Verzija te priče zasigurno je kolala među ljudima u vrijeme kada je napisan dokument sačuvan u mletačkom arhivu i, što je osobito važno, u to doba to nije bila puka priča, već prava prijetnja.

STRAŠNI ILI SEKSI

Korčulani su tražili zlokobne vampire koji uznemiravaju i siju strah, a našli su same kosti. No i taj je nalaz bio dovoljan da ih uhvati strah i da odustanu od bilo kakve druge akcije. Otvaranje grobnica nije riješilo problem, strah se samo umnožio, a uz to su se domogli i još jednog, mnogo realnijeg straha, onog od svjetovne vlasti. Tu svjetovnu, mletačku vlast, koja se pozivala na vrijeđanje svete vjere i vjerovanja, ipak nisu zanimali strahovi i vjerovanje korčulanskih seljaka, nju je zanimalo prije svega oružje kojim su otvarali grobove. Prema toj je vlasti korčulanskim seljacima bilo namijenjeno oruđe, a ne oružje. Brinuo ju je njihov bunt i njihova odluka da se ujedine i poduzmu zajedničku akciju oružjem, pa makar to oružje bilo okrenuto prema mrtvacu. Cijela ta priča pripada onom, kako kaže korčulanska kazivačica, *starome svijetu*, no niti ovaj naš novi svijet nije ostao bez priča o vampirima. Naši vampiri više ne straše, ne tjeraju ljude da se oboružavaju i zato odgovaraju pred vlastima, postali su jednostavni, puteni i privlačni, onakvi kakve voli naša popularna kultura.

²⁶ Ibidem.

PRILOG

PRIJEPIS DOKUMENTA O POJAVI VAMPIRA NA KORČULI (ARCHIVIO DI STATO DI VENEZIA, CONSIGLIO DEI DIECI: LETTERE RETTORI, B. 277., FOL. 300, P. 1-4., 24. VI. 1748.)²⁷

Illustrissimi, et Eccellentissimi Signori Signori Colendissimi²⁸

Sopra le notizie portate à questa Giustissima dall'Officiale di Corte nel di 8 corrente, che nella vicina Villa di Xernoua di questa Giurisdizione alcuni di què Villici indicati, e persuasi da diabolica illusione, partiti si fossero di notte tempo nel cimiterio della Cappelletta di San Vitto, situato nel luoco di Postrana in pocco distanza dell'accenata Villa di Xernoua ad'aprire alcune sepolture, doue per concepita falsa credenza si lusingauano di trouar Vampirii, ed iui ne'sepolcri traffigerli con un'asta di ferro, o sia allabarda, e concio leuar l'arte à medessimi di più apportar mollestie, e mortallità à Villici, ò creduto fene d'interuenirui nel fatto, ne' perder di uista un caso, che direttiuamente offende la Santa Fede, e Credenza.

Assunto perciò il costituito di Martin Raddouanouich Procuratore di detta Villa, uenne egli di confermare per uenissimo il graue attentato, significando anzi d'esser stata trouata la suriferita alabarda fra l'erbe del cimiterio, e conseruata nella casa del Sacerdote Don Antonio Tuerdeich Curato della Villa, quale suestato (!) accuse à lui Procuratore d'esser interuenuti uarii Villici in si damnata funtione, contrassegnando in speccie li Antonio Scocandich di Giacomo, Antonio Laus di Marco, Nicolò Didouich di Zuanne, e Zuane Deseuich.

Sù tale fondamento, ordinai per capo del buon ordine, la visione delle violate sepolture, e de' traffitti caddaueri coll'interuento del Ministro Cancelliere Chirurgho, ed'vn deputato alla Sanità, destinato del Collegio per la uerità di Salute in quest'occassioni, e perchè ancora sien posti in uso que' presseruatiui, e proffumi suggeriti in Colleggetto della cognizione di questo Medico Fisico nell'incontro, che si doueano aprire le sepolture. Incontrato questo caso furono uedute due di dette sepolture uiollate, e

²⁷ Pismo je napisano na arku papira. Tekst se nalazi na prve tri stranice, a četvrta je stranica upotrijebljena kao omotnica. U transkripciji dokumenta pomogla nam je dr. sc. Nedjeljka Balić Nižić s Odjela za talijanski jezik i književnost Sveučilišta u Zadru, na čemu joj se ovom prigodom zahvaljujemo.

²⁸ Dopisano s lijeve strane lista: 1748, 19 Luglio. *Un Ducale del Tribunale. Lettera citata del Vescouo nel proposito.* Dopisano olovkom: 1748 *Curzola.* Bilješka na dnu lista dokumenta: *Illustrissimi, ed Eccellentissimi Signori Capi dell'Eccelso Consiglio di Dieci.*

meltate di fresco, quali fatte aprire, non si è posuto rilleuare alcuna offessa ne' caddaueri, perchè inscheletriti, e riddoti in semplici ossa.

Fatte di del nuouo rinserare, e ridotto il ministero in Città, ordinai la formazione di processo, ond'accertarmi maggiore del fatto, e rilleuare gli intrauenti autori. Non fù difficile di conseguire anco l'intento col mezzo di due giurate deposizioni, che comprouarono le violenze delle due sepolture concessa nella notte di 16 Maggio decorso delli quatro precitati Villici, e colla società di Domenico Radouanouich, Zuanne Gherbin, Mattio Gherbin, Giacomo Cuspilich, Cristoforo Gherbin, Nicolò Seghedin, Antonio Zurach, e Jerco Diddouich tutti dalla detta Villa di Xernoua, ma che po' trouati li cadaueri putrefatti, e fettenti in allora, non ebbero corraggio di proseguire à maggiore enormità ma' sospesera ogni altro esperimento, che del denuncio era stato loro seguito.

Per proseguire alla compilazione del Procuratore medesimo ui si rende necessaria l'apartiene dell'esame del predetto Curato, effine di rischiarare la verità sopra l'alabarda ritrouata, e che ueniua da lui contenucata, quale uiene supposta trafigurata dalla di lui casa, perchè non resti riconosciuta di ragione di chi ella si sia, non temendo la facultà di questo Reggimento d'assumerlo, ma risseruata unicamente questa à cotesto Eccelso Sacratio, insegno le presenti alle Eccellenze Vostre per uenerare l'infalibili prescrizioni loro nel proposito, di che si tratta, e le baccio riueramente le mani.

Corzola li 24 Giugno 1748

Girolamo Bragadin Conte Proueditore

a tergo: Curzola 24 Giugno 1748

Circa sepolture aperte da sudditi di Zernoua

Notte (? *nečitko*) li commissioni rilasciate nel proposito al Proueditor General in Dalmazia con Ducali del Tribunale 19 Luglio 1748 fù sosspesa ogni altra deliberazione.

Vedi Ducal del Tribunale 26 Settembre 1749 alli Sindici in Dalmazia.

SAŽETAK

Središnja tema rada usmjerena je na raščlambu spisa pohranjenog u Državnom arhivu u Mlecima (fond: Capi del Consiglio de' Dieci: Lettere di Rettori e di altre cariche) koji se odnosi na događaj iz 1748. godine u korčulanskom selu Žrnovo, kada su mještani – vjerujući da su se pojavili vampiri – oskvrnuli nekoliko mjesnih grobova. U radu se posebno iznose osnovni podaci iz spisa te rečeni događaj analizira u širem društvenom kontekstu i prate se lokalna vjerovanja.

Ključne riječi: Korčula, Žrnovo, Mleci, vampiri, XVIII. stoljeće